

„УДК 811.161.2’373.611

МОДИФІКАЦІЇ СЕМАНТИКИ ФАЗОВОСТІ В РЕЧЕННЯХ З ДІЄСЛІВНИМИ ПРЕДИКАТАМИ

Олена Кадочнікова

*Національний університет „Києво-Могилянська академія”,
кафедра української мови,
вул. Григорія Сковороди, 2, 04655 Київ, Україна
тел.: (044) 425-60-75*

У статті проаналізовано способи реалізації граматичного значення фазовості в реченнях з дієслівними предикатами. Схарактеризовано структурні моделі предикатів з фазовим значенням, встановлено систему структурно-семантичних співвідношень між ними. Описано, як формальне вираження предиката пов’язане з утворенням додаткових відтінків його значення.

Ключові слова: предикат, фазовість, структурно-семантичні співвідношення, модифікаційні співвідношення, синтетизм, аналітизм.

Граматичне значення фазовості ґрунтується на усвідомленні дії чи ознаки як процесу, розчленованого на окремі етапи. Її семантичне ядро формує тріада „початок – середина – завершення дії”, що, накладаючись на властиві українській мові граматичні категорії, визначає кореляцію з окремим морфологічним класом – дієсловом. Саме ця частина мови виражає дії, процеси та стани з допомогою особливих морфологічних категорій способу, часу та виду.

У системі української мови значення фазовості формує інтегрований комплекс засобів – словотвірних, лексичних, морфологічних та синтаксичних. Мінімальною одиницею для його реалізації постає лексема, однак увесь спектр оформлення фазового значення (далі – ФЗ) охоплює ще й низку аналітичних форм, а отже – виходить на вищий від лексичного рівень, тому фазовості надають статусу лексико-граматичної категорії [12].

Незважаючи на те, що в сучасній україністиці можна знайти багато публікацій, присвячених різним аспектам природи фазовості, способів її вираження, співвідносності з іншими лінгвокатегоріями [9; 11; 12; 15], дослідження, у якому було б запропоновано комплексний аналіз різнорівневих мовних засобів, що формують ФЗ, бракує. Зокрема, синтаксичні способи вираження ФЗ у контексті формально-семантичних співвідношень принагідно привертають увагу Н. Гуйванюк [4], з допомогою абсолютно різних підходів схарактеризовано різноманітні граматичні засоби вираження ФЗ у працях Ф. Бацевича, Т. Чолкан, С. Соколової, О. Леути, К. Косенко та ін. [2; 18; 15; 9; 8].

Мета цього дослідження – окреслити й схарактеризувати комплекс засобів, з допомогою яких реалізується ФЗ у межах предикатних синтаксем. Її реалізація передбачає розв’язання таких завдань: 1) окреслити коло структурних типів предикатних синтаксем з ФЗ; 2) з’ясувати структурно-семантичні співвідношення у сфері предикатних синтаксем, виражених аналітичними та синтаксичними формами; 3) проаналізувати особливості суб’єктивної модальності в реченнях з такими предикатами.

Об’єктом дослідження постають синтаксичні одиниці, структуру яких визначають дієслівні предикатні синтаксеми з ФЗ, предметом дослідження є співвідношення способу експлікації ФЗ і додаткових семантичних відтінків у структурі предикатної синтаксеми.

Предикати із ФЗ – це такі предикати, що позначають дію з акцентом на одній з фаз її перебігу – початку, середині або завершенні. І хоча фазовість у широкому розумінні є обов'язковим компонентом семантики будь-якого дієслова, безпосередньо ФЗ виражають не всі предикати, а тільки ті, у яких сема початку / середини / завершення дії постає вичленованою щодо інших етапів її перебігу. Спеціально призначеними для реалізації ФЗ у структурі предикатів є власне-фазові дієслова, напр.: *Квітка почала цвісти*. – *Квітка закінчила цвісти*, а також частково – дієслівні префікси, напр.: *Квітка зацвіла*. – *Квітка цвіла / цвіте*. – *Квітка відцвіла*.

Ядра мікрополів зачинної фази, фаз середини та завершення дії дії [16, с. 17] становлять дієслова *почати / продовжити / закінчити*. У лінгвістичній традиції з огляду на синтаксичну функцію їм надають статусу допоміжних, адже їхнє призначення – актуалізувати сему аспекту дії в структурі значення іншого дієслова (вживаного у формі інфінітива) та забезпечити його граматичний зв'язок з підметом. Саме семантична „неповноцінність”, а отже – комунікативна недостатність цих дієслів, спричинена функцією виражати „чистий” момент фази перебігу дії без вказівки на власне дію, і поміщає їх у позицію ядра ФЗ. О. Падучева вибудовує ієрархію тематичних (належність дієслова до певного лексико-семантичного поля) і структурних (додаткові відтінки модальних значень) компонентів семантики фазових дієслів і визначає, що саме фазовість формує тематичний компонент їхнього значення. Натомість в інших – повнозначних – дієсловах ФЗ обумовлене їхньою морфемною структурою і супроводжує тематичне значення [10, с. 180], напр.: *почати стукати – застукати*.

Категорія фазовості тісно переплітається з морфологічними категоріями виду й часу. З'ясуванню характеру їхньої співвіднесеності в слов'янських мовах присвячено чимало праць [15, с. 180], автори яких переконливо доводять, що ФЗ пронизує всю систему дієслівних форм. Найтіснішим виявляється зв'язок фазовості з категорією виду, адже їх обидві усвідомлюють через поняття цілісності та розчленованості дії. У найширшому розумінні сутність цієї взаємодії можна сформулювати так: дієслова недоконаного виду позначають дію розчленованою на окремі етапи, кожен з яких посідає певний відтінок на часовій осі; натомість форми доконаного виду позначають дію, початок, середину й завершення якої розуміють як цілісну неподільну фазу, що являє собою точку на осі часу.

Ядро синтетичних засобів вираження ФЗ становлять префіксовані форми доконаного виду, співвідносні з аналітичними формами, пор.: *загорівся – почав горіти*, *дотиснеш – закінчиш тиснути*, *перехотів – припинив хотіти*. Ці форми є семантично еквівалентними, у формально-граматичній структурі речення – взаємозамінними, проте на рівні комунікативному часто не бувають тотожними [7, с. 24]. Традиційно такі відмінності кваліфікують як „відтінки значення”, „стилістичні відтінки”, „семантико-прагматичні особливості” [2, с. 9–10]. Однак якими підходами не керувалися б дослідники, щоб витлумачити їхню специфіку, це не заперечує потрактування таких конструкцій як граматичних синонімів. В енциклопедії „Українська мова” це поняття визначено так: „Синоніми – ... синтаксичні конструкції, що при повній чи частковій формальній відмінності мають тотожні або майже тотожні значення (з можливими відмінностями в стилістичних та граматичних характеристиках та в сполучуваності)” [17, с. 585]. Попри позірну простоту дефініції, питання про синтаксичну синонімію є досить складним, про що свідчить, зокрема, неусталеність чітких меж діапазону семантичної тотожності чи „майже-тотожності” цілих конструкцій, до того ж, відкритим до сьогодні все ще є і питання про межі варіювання формально-граматичної будови синонімних одиниць. Явище

синтаксичної синонімії, з одного боку, безпосередньо пов'язане з поняттям значення окремої синтаксичної конструкції, тож закономірно, що найменш дискусійним в граматичній синонімії на сьогодні постає питання про синонімію відношення на рівні найменших одиниць – синтаксем. А з другого – вивчаючи синонімію синтаксем, не можна ігнорувати й формально-граматичний аспект, адже спосіб експлікації синтаксеми (зокрема, структура члена речення, що її реалізує) визначає її додаткові семантичні відтінки. Ця додаткова семантика (інакше кажучи – майже-тотожність значення) формується внаслідок актуалізації однієї моделі з-поміж інших можливих, співвідносних з тим самим референтом дійсності. Саме використану модель мовець вважає найбільш адекватною в конкретній комунікативній ситуації [4, с. 25]. Застосовуючи підходи теорії референтності, Н. Гуїванюк вдалося вибудувати струнку й логічну систему формально-семантичних співвідношень в синтаксичному ладі української мови, одним з компонентів якої є модифікаційні співвідношення, що передбачають заміну однієї конструкції чи синтаксеми іншою без зміни загального граматичного значення, типу граматичного зв'язку і семантичної структури речення [4, с. 118–119]. Як бачимо, відношення між аналітичними та синтетичними формами предикатів з ФЗ цілком укладаються у визначення модифікаційних співвідношень.

Предикатним синтаксемам загалом притаманна розвинена система модифікаційних співвідношень, що зумовлено їхньою визначальною функцією в побудові речення. Відповідно до отриманих унаслідок дослідження результатів, можна стверджувати, що актуалізація ФЗ у структурі предикатних синтаксем зумовлена будовою та способом морфологічного оформлення присудка, а факт кореляції різних виражальних засобів ФЗ є виявом прагнення мовця до якнайбільшої точності висловлення, встановлення якнайчіткішого розмежування між тонкими відтінками значення.

До основних форм речень із фазовими предикатами початку належать такі: з синтетичним присудком, вираженим дієсловом доконаного виду, та співвідносною аналітичною формою „власне-фазове дієслово + інфінітив недоконаного виду”, напр.: *Художниця засміялася / почала сміятися; Я потягнув / почав тягнути його за рукав; Підростеш - сама зрозумієш / почнеш розуміти; Видно, вони там розхвилювалися / почали хвилюватися*. Жодних обмежень щодо творення аналітичної форми немає – її можна утворити від будь-якого дієслова недоконаного виду. Ця дериваційна особливість дозволяє виокремлювати дві групи словоформ з ФЗ: а) ті, що утворюють кореляційні пари і б) ті, що мають тільки аналітичну форму, напр.: *почав іти – пішов, захотів – почав хотіти*, але тільки *почав снідати, почав шматувати*.

Синтетичне вираження ФЗ відбувається з допомогою префіксів *за-, по-*, рідше – *роз-, з-, у-* [11, с. 308–309; 3, с. 236–242]. Саме ці компоненти морфемної структури слова є носіями ФЗ і додають його до тематичного значення, вираженого твірною основою [10, с. 181].

Аналітична форма присудка з ФЗ зміщує семантичний ракурс з власне-дії на актуальний момент її перебігу. За численними спостереженнями, така модель присудка більше притаманна книжним стилям [7, с. 13–16]. Однак це твердження не є абсолютним, адже коли ФЗ виражають дієслова з виразною конотацією, то саме вони стилістично маркують усю конструкцію. З-поміж фазових дієслів початку дії розмовного характеру надають реченню такі:

- *стати*, напр.: *Його добрі карі очі раптом стали сивіти* (В. Симоненко);
... *може, вона недочувати стала?* (Ю. Бездик). Цікаво, що СУМ в 11 т. взагалі не

зафіксовано вживання цієї лексики в складі аналітичного дієслівного присудка, що тільки підтверджує, як нам видається, її живомовний характер.

- *кинутися*, напр.: *Перелякані юнаки кинулися шукати нове помешкання* (Ю. Винничук); *Я кинулася збирати [корали]* (Марко Вовчок). Конотацію цього дієслова формує компонент „поспішно, з завзяттям, запалом братися за що-небудь” [14].

- *заходитися*, напр.: *Дівчинка радо заходилася виривати синюваті рослини* (О. Бердник); *Гаряче зайшлася корить Гната, що не вміє захистити жінки* (К. Гордієнко); *Діти ї собі зайшлися плакати* (Г. Косинка). Додатковий семантичний відтінок визначено як „починати що-небудь робити, не стримуючись” [15].

- *взятися / узятися*, напр.: *Хлоп'ята взялися йому допомагати* (О. Гончар); *Я дістала якусь книжку і взялася читати* (І. Франко). У словнику значення цього слова встановлено як „почати що-небудь” [14], однак, як свідчить мовна практика та наведені в словнику ілюстрації, його органічно доповнюють семи „рішуче, з ентузіазмом”.

Усі ці моделі присудків реалізують предикатні синтаксеми, що поєднуються з активним суб'єктом дії чи носієм стану.

Варто зауважити, що ФЗ початку дії аналітично виражає тільки сполука „допоміжне дієслово доконаного виду + інфінітив недоконаного виду”. Якщо ж допоміжне дієслово у формі недоконаного виду – *починати*, то, попри лексичне значення початку, саме граматичне значення виду вияскравлює тривалий характер дії, тобто таку фазу її розгортання, яку можна схарактеризувати як „дія почалася і початок ще триває”, напр.: *Художниця починала сміятися; Я починаю тягти його за рукав; Вони починають хвилюватися; Геометрично рівна, безконечна дорога починала двоїтися й пропадати* (Е. Андіївська). У таких конструкціях початок дії сам постає як динамічний, розтягнутий у часі процес, а акцент зміщується з дії на тривалий характер початку її реалізації. Тому ці форми поєднують ФЗ початку та середини дії.

Особливе місце в системі модифікацій ФЗ початку дії посідають предикати, виражені інфінітивами. Н. Гуйванюк вважає видозміну форми предикативного зв'язку з координованої на некоординовану одним зі способів актуалізації певного відтінку функційної семантики, напр.: *Як кинулась вона, вхопилась та тікати знову* (Б. Грінченко); *Я їй розказувати, а вона сміятися та радіти* (Марко Вовчок) [4, с. 121]. Така модель присудка актуалізує значення раптовості початку дії і водночас співвідносна з аналітичною формою. На відміну від останньої, уживання інфінітивної форми присудка обмежене розмовним та художнім стилями.

Ту саму функцію – модифікації модального значення предиката – можуть виконувати й частки. Саме властивість актуалізувати додаткові компоненти семантики мовних одиниць, не змінюючи при цьому їхнього конкретного лексичного значення, і вмотивувала їхній статус як службових слів-морфем [3, с. 328]. Аналітичний характер часток зумовлює високий ступінь їхньої самостійності (більшість мають нефіксовану позицію в реченні, на відміну від синтетичних морфем), і, окрім цього, багатозначність. Часто ФЗ постає лише одним з кількох актуалізованих з допомогою частки значень, яке можна легко розпізнати тільки після трансформації формально-граматичної структури речення, напр.: *Він підскаочив раптово, неначе нізвідки, і ну бити, не дивлячись* (О. Печорна) → *Він підскаочив і ... почав бити; Але тут абат ну репетувати* (М. Прокопович) → *Але тут абат почав репетувати*. На думку Н. Гуйванюк, частки *ну* (*нум, нумо*), *давай*, поєднуючись з інфінітивом, вносять „відтінок раптовості початку дії” [4, с. 122]. У СУМ в 11 т. окреслено функцію *ну* в аналогічній позиції як вказівку на

„енергійний початок дії в минулому”, витлумачено її значення через *давай* [14], а от частці *давай* взагалі не присвячено окремої словникової статті – чи то через її виразну стилістичну маркованість, чи то через вторинність цієї функції. Однак мовленнєва практика засвідчує регулярність її вживання в предикатах з ФЗ початку дії: *Оце, було, стане в сажу коло свиней і давай з ними по-московському цвенькати...* (В. Шкляр); *Лілька когті рванула, давай моїм пацанам дзвонити* (Ю. Андрухович); *А вже як від їхали верст на дев'ять, тоді давай питатися, чого це так пізно скот женуть?* (В. Барка). Власне, жодна з вищеназваних функцій не заперечує іншої; мало того, вони накладаються одна на одну, актуалізуючи в семантичній структурі дієслова ФЗ початку дії разом з семами „висока інтенсивність дії”, „раптовість дії”, „швидкий перехід від одного стану до іншого”. Це саме значення має й частка *гайда*, напр.: *Знову підкинула вам дитя, як зозуля, а сама гайда розважатись...* (О. Гончар); *І гайда нападати: зіпсували, мовляв, пробу ґрунту, сплутали нумерацію якихось там осадових горизонтів...* (Л. Тендюк).

Фазові предикати середини дії актуалізують фазу „дія почалася і триває”, тобто вказують на відсутність якісних і кількісних змін предикативної ознаки в ході її розгортання, – і реалізуються з допомогою кількох моделей, найпродуктивнішими з яких є аналітична конструкція *продовжувати* + інфінітив недоконаного виду, напр.: *Одна продовжувала розмотувати поплямовані бинти* (Н. Тисовська); *Я дякую і продовжую пити чай* (С. Андрухович); *Але Бойчук мужньо тамував у собі розпач і продовжував наполегливо чекати* (Д. Білий) та синтетична форма – власне дієслово недоконаного виду, напр.: *Одна розмотувала поплямовані бинти; Я дякую і п'ю чай; Але Бойчук мужньо тамував у собі розпач і наполегливо чекав*. Як свідчить ілюстративний матеріал, аналітична форма *продовжувати* + інфінітив найчастіше позначає дію-тло, що супроводжує іншу, нетривалу, яка цілком відбувається протягом її перебігу. У формально-граматичній будові речення предикати на позначення основної та додаткової дій є однорідними присудками. Однак допоміжне дієслово *продовжувати* має значення „вести далі почате, не зупиняючись; діяти далі” тільки в сполучі з прямим додатком, тож варто визнати, що синтетичні й аналітичні структури дієслівного присудка не утворюють кореляційних пар: складені форми *продовжувати* + інфінітив є виразно девіантними, на це неодноразово вказують автори довідників з культури мовлення [1, с. 108; 18, с. 172], напр.: *Саксофон продовжував грати; Кава продовжувала пахнути; Шахта продовжує горіти*. В українській мові у таких конструкціях ФЗ серединності нормативно актуалізують прислівники, напр.: *Саксофон все / це грав – Саксофон грає далі; Кава все / це пахла – Кава пахне і далі; Шахта все / це горить – Шахта і далі горить*. Попри це, сучасна мовленнєва практика, на жаль, часто фіксує відхилення від літературної норми, напр.: *Вона продовжує бубонити* (С. Андрухович); *Ми якийсь час продовжуємо сидіти...* (В. Савченко); *Ти продовжуєш її любити просто...* (О. Гончар).

Порівняння аналітичної й синтетичної форм показує, що синтетичні присудки, не переносючи акценту на етап розгортання дії, передають ФЗ серединності, органічно вплетене в семантичну структуру дієслова недоконаного виду. Саме „вмонтованість” ФЗ у загальну семантичну структуру дієслова і зумовила низьку продуктивність аналітичних способів його реалізації у системі дієслівних присудків (натомість аналітичні іменні присудки мають розвинену систему дієслівних зв'язок з ФЗ середини дії, напр.: *лишатися, залишатися, оставатися, зоставатися* [8] тощо: *...іще зо три сторінки паспорта залишилися чистими* (О. Ірванець); *Вона все це лишалася привабливою* (Ю. Андрухович), адже в семантичній структурі іменних частин мови немає сем, що

вказували б на тривалість чи моментальність дії). У синтетичних присудках ФЗ серединності відходить на задній план, постає неактуалізованим, напр.: *Як грає саксофон! Як кава пахне!* (І. Жиленко). Тому ФЗ серединності додатково підкреслюють прислівники *все*, (*і / ї*) далі поєднані з присудками-дієсловами недоконаного виду, напр.: *Лицарі науки, щось там вони все шкребуть, все шукають уперто...*; *Інші птаці пролітають над ним, а цей все біліє незрушно на місці* (З тв. О. Гончара); *І вони й далі житимуть у цій затишній хижі...* (П. Загребельний) або (*усе / все*) *це*, напр.: *Ягнич усе це стояв приголомшений, нахмарений; ... там це косять комбайни...* (З тв. О. Гончара). Актуалізуючи те саме ФЗ – серединності дії, ці лексеми по-різному локалізують його на часовій осі: *усе* підкреслює тривалість, інтенсивність дії від початку її реалізації, а *це* зміщує фокус з початку на завершення процесу; саме різновекторна спрямованість уможливає їхню контамінацію, адже середина – це точка, рівновіддалена від початку й кінця. Прислівник (*і / ї*) далі співвідносить дію з серединою її розгортання, не пов'язуючи її з межами початку чи кінця. Функцію вказівки на середину дії Н. Гуйванює фіксує й за часткою *так і*, напр.: *Піт з нього так і котиться. А Ярема – страшно глянуть – по три, по чотири так і кладе; А з неба місяць так і сяє* (З тв. Т.Шевченка) [6, с. 92].

Інший структурний тип модифікаційних співвідношень формують повтори, що ускладнюють структуру синтетичного присудка, напр.: *Піднявши голову вгору, у військовій поставі, не змигаючи оком ні в сей бік, ні в той, він ходив, ходив і ходив* (І. Франко); *А Даринка тим часом розповідала-розповідала, й сумно ставало...* (Є. Гуцало). Обидві моделі простих ускладнених присудків не притаманні книжним стилям сучасної української літературної мови.

ФЗ завершення в українській мові також виражають аналітичні й синтетичні форми. До простих форм його вираження, як і початку дії, належать префікси *від-*, *од-*, *пере-*, *до-*, що входять до структури дієслів доконаного виду: *Ти свій вік віджила, то й помовчуй* (М. Стельмах); *Він перебрав в думці всі події* (І. Нечуй-Левицький); *Довели, донали чоловіка!* (В. Малик). Автори „Теоретичної граматики української мови” зауважують, що „їх особливістю є те, що кожен додає властивий відтінок значення завершальності [3, с. 237]”, а В. Барчук ґрунтовно характеризує особливості сполучуваності цих префіксів та їх функційно-семантичні модифікації [11, с. 307–314].

Ядро аналітичних форм становлять дієслова *закінчити*, *докінчити* у структурі складеного присудка, напр.: *Тітка саме закінчила базікати по мобільному...* (Люко Дашвар); *Муромець докінчив точити полумисок і якийсь час прискіпливо крутив його в руках* (І. Білик). Мовленнєва практика (за даними Електронного корпусу української мови – <http://www.mova.info>) засвідчує, що найближчий синонім – *завершити* – зазвичай не поєднується з інфінітивом, а самостійно виконує функцію присудка, напр.: *Цієї осені я завершив свою монументальну працю...* (Л. Дереш); *7 липня парламент Нідерландів завершив процедуру ратифікації угоди („Дзеркало тижня”)*; у складі аналітичних присудків це дієслово вживають дуже рідко, такі конструкції мають виразне книжне забарвлення, напр.: *Після того, як президент Єврокомісії завершив говорити...* („Українська правда”). Продуктивними в розмовному або стилізованому мовленні є присудки з дієслівною зв'язкою (*по*)*кинути*, що вказує на завершення тривалої дії, напр.: *Коли ти вже кинеши курити?; Горобенко кинув працювати й солодко потягнувся* (Б. Антоненко-Давидович); *Галя покинула полоти й оглянулася навкруги* (Марко Вовчок).

У деяких контекстах до вищевказаних наближаються дієслова *перестати*, що надає мовленню розмовного відтінку, і *припинити*, яке маркує висловлення як фрагмент

високого книжного стилю, напр.: *...величезна родина Крушельницьких перестала існувати* („Віче”); *Нацбанк припинив продавати валюту трейдерам* („Дзеркало тижня”). Зона перетину їхніх значень формується тоді, коли ці дієслова означають абсолютний кінець, завершення дії на часовій осі, тобто мають значення „переставати виконувати”, а не „переривати на якийсь час яку-небудь дію, діяльність, якийсь процес” [14].

Прості присудки з ФЗ завершення корелюють зі складеними, напр.: *... я закінчив упорядковувати картотеку* (Б. Бойчук) – *Я впорядкував картотеку*; *Знахар закінчив перев'язувати руку...* (І. Білик) – *Знахар перев'язав руку*.

Питання про модифікації ФЗ завершення з допомогою часток є надзвичайно цікавим. Найвиразніше цю семантику виражає лексема *вже* як „носії динамічного комунікативного смислу межового (у даному випадку крайнього) вияву процесу і дії” [2, с. 233] у поєднанні з дієсловом доконаного виду. Однак визначення її частиномовного статусу пов'язане з граматичною багатоплановістю, а отже – омонімією, оскільки „у випадку входження в семантико-прагматичну сферу дії предиката досліджувана частка виявляє тіснішу спорідненість з прислівником” [2, с. 232], указуючи на „остаточне здійснення чи настання дії, явища, ознаки, стану” [13, с. 79], напр.: *Вже натяглися ослаблені струни, вже чуже горе може зрати на них* (М. Коцюбинський); *...спина вже напнулася так, що мала неодмінно зламатися в самій своїй середині* (П. Загребельний). Такі конструкції є стилістично нейтральними. Відтінку результативності, а отже – й завершеності, дії надає віддієслівна частка *взяти (та) й* у формі минулого часу чи наказового способу в значенні минулого часу разом присудком-дієсловом у формі доконаного виду, напр.: *Еге, по-вашому це так просто: взяв та й обізвася* (В. Шкляр); *А він візьми та й відгукнись...* (О. Гончар). Цікаво, що вживання частки, похідної від форми дійсного способу дієслова „надає предикатній синтаксемі відтінку готовності виконати дію чи сподіваності дії” [5, с. 93], а от утворена від форми наказового способу, навпаки, вносить додаткове значення несподіваності, випадковості дії з позиції мовця. Варто зауважити, що модифікація ФЗ предиката постає не окремою спеціальною функцією частки, а супроводить низку інших суб'єктивних значень. Дослідження корпусу часток української мови дозволяє зробити висновок про низьку продуктивність цього класу слів для модифікації ФЗ завершення дії.

Отже, аналіз кола засобів вираження ФЗ доводить, що найбільше способів вираження має семантика початку дії, найменше – предикати з ФЗ завершення. Це свідчить про важливість ФЗ починальності в картині світу українців загалом (що й віддзеркалює система мови і прагнення мовців до максимальної точності в його вираженні). Варіантні модифікації ФЗ починальності зумовлюють додаткові семантичні та прагматичні відтінки, що реалізуються у різних структурних моделях присудків, граматичному оформленні та семантиці компонентів, формах предикативного зв'язку.

ФЗ дієслівних предикатів нерозривно пов'язане з граматичною категорією виду. Загальну закономірність, що регулює співвідношення ФЗ і виду, можна визначити так: оскільки дієслова доконаного виду вказують на межі дії, а недоконаного – на можливість вичленувати кожну стадію її перебігу, то дієсловом доконаного виду властиві тільки ФЗ, пов'язані з межовим моментом, – початку та завершення, а форми недоконаного виду аналітично чи поєднуючись зі спеціалізованими маркерами – обставинами – можуть позначати усі етапи перебігу дії. І хоча фазові дієслова поєднуються у видові пари, варто зауважити, що накладання лексичного значення на граматичне спричиняє лінгвістичний парадокс: форми недоконаного виду *починати, закінчувати* + *інфінітив* маркують ФЗ на

периферії початку-тривалості та тривалості-закінчення. А от форму *продовжити* / *продовжувати* + *інфінітив* не можна вважати нормативною в сучасній українській літературній мові.

Аналітичність форми вираження предиката нерозривно пов'язана з його значенням: не змінюючи семантики загалом, але актуалізуючи певні семи, допоміжні компоненти ієрархізують, вибудовують семантичну структуру відповідно до пріоритетів мовця; натомість синтетична форма, маючи те саме наповнення, позначає тісніші перехресні відношення між складниками семантики одиниці. Синтетичний характер української мови дозволяє виражати ФЗ без допоміжних засобів, тому такі форми називають первинними, і їх можна вважати стилістично нейтральними. Щоправда, узагальнене твердження про тяжіння складених форм присудків до книжного мовлення потребує корекції, адже аналітичність більшості таких конструкцій зумовлює прагнення мовця разом з об'єктивною інформацією передати також комплекс суб'єктивних значень.

1. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович. – Київ: КМ Academia, 1994. – 254 с.

2. Бацевич Ф. Частки української мови як дискурсивні слова : монографія / Бацевич Ф. – Львів : ПАІС, 2014. – 288 с.

3. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська. – Київ: Унів. вид-во „Пульсари”, 2004. – 398 с. – (Академ. граматика укр. мови).

4. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Гуйванюк Н.В. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.

5. Гуйванюк Н.В. Модифікаційні співвідношення у сфері предикатних синтаксем / Гуйванюк Н.В. // Лінгвістичні студії. – 2008. – Вип. 17. – С. 91–96.

6. Загнітко А. П. Словник часток: матеріали і статті / А. Загнітко, А. Каратаєва ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 381 с.

7. Кислякова Н.О. Синоніміка вираження присудка в українській мові : метод. реком. на допомогу вч. сер. шк. / Кислякова Н.О. – Одеса, 1975. – 34 с.

8. Косенко К. О. Предикатна основа та семантико-граматична диференціація дієслівних зв'язок в українській мові: автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Косенко К.О.; Ін-т укр. мови НАН України. – Київ, 2010. – 18 с.

9. Леута О. І. Дієслівні речення в українській літературній мові: структура, семантика, моделі : автореф. дис... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Леута О.І.; Ін-т укр. мови НАН України. – Київ, 2009. – 35 с.

10. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики : монографія / Падучева Е.В. – Москва : Языки славянской культуры, 2004. – 608 с.

11. Предикат у структурі речення : монографія / за ред. В.І. Кононенка ; НАПН, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Варшавський університет. – Київ ; Івано-Франківськ ; Варшава, 2010. – 408 с.

12. Сидоренко Т.М. Проблема лінгвокатегорії фазовості в науковій літературі / Сидоренко Т.М. // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки. – 2012. – Кн. 2. – С. 16–18.

13. Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови / Н. Глібчук, У. Добосевич. – Львів : Априорі, 2016. – 640 с.

14. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – Київ: Наукова думка, 1970–1980.

15. Соколова С. Фазовий характер видового протиставлення в сучасній українській мові / Соколова С. // Лінгвістичні студії. – 2013. – Вип. 26. – С. 53–60.

16. Титаренко Е. Я. Аспектуальная категория фазовости и грамматическая семантика вида глагола в современном русском языке : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.02 / Титаренко Е.Я. ; КНУ имени Тараса Шевченко. – Київ, 2013. – 42 с.

17. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2004. – 824с.

18. Чак Є.Д. Складні випадки українського слововживання / Є.Д. Чак. – Київ: Радянська школа, 1969. – 219 с.

19. Чолкан В. А. Речення з суб'єктивно-модальними формами в сучасній українській мові : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / В.А. Чолкан; Прикарпат. держ. ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2001. – 18 с.

MODIFICATINS OF PHASE SEMANTIC IN SENTENCES WITH VERBUM PREDICATES

Olena Kadochnikova

National University of Kyiv-Mohyla Academy,
Department of Ukrainian language,
Grygoriy Skovoroda Str, 2, 04655 Kyiv, Ukraine
tel.: (044) 425-60-75

Predikative meaning of beginning of action has the most ways of expression in Ukrainian, and meaning of completion has the least. It testifies importance of semantic of beginning in the whole picture of the world of Ukrainians (and it is proved by language system and the speakers' desire to be extremely correct in explanation of this semantic). The variants of semantic of beginning cause additional semantic and pragmatic aspects, which are expressed by the structure of predicates, grammatical forms and meaning of its components, forms of predicative connection.

The phase semantic of verbum predicates is closely related to the category of aspect: the perfect verbs have the semantic of beginning or completion of action; the continuous ones with auxiliary verbs or special adverbs may be used to express any phase of action. Phase verbs have aspect correlations, but contamination of their grammar and lexical meanings generates some language paradox: *починати, закінчувати* + *infinitive* express semantic both – beginning and completion as a continued process. Widespread in modern Ukrainian form *продовжити / продовжувати* + *infinitive* is not a feature of standard language.

Analyticity of predicate structure influences on its meaning: auxiliary verbs actualizes different semas in the semantic of the whole predicate without changing its general meaning. It helps to prioritize speaker's intensions. But it is possible to express different phase semantics without any additional components in Ukrainian as a synthetic language. That's why simple forms are considered as stylistic neutral ones.

Key words: predicate, phase meaning, structure and semantic correlations, modification, compound and simple predicates, synthetic and analytic languages.